

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Директор Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України
Олег Кокун
_____ 2025 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на тему: «Захисні механізми батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії Сторожука Олександра Михайловича за спеціальністю 053 – Психологія у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Публічна презентація проведена на засіданні лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України із запрошенням провідних наукових співробітників лабораторій організаційної та соціальної психології, а також лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації 22 грудня 2025 року, протокол № 13

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок з науковим напрямком досліджень лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати.

Актуальність дисертації зумовлена необхідністю наукового осмислення психологічних механізмів, через які батьки адаптуються до хронічного стресу, пов'язаного з вихованням дитини з розладами аутистичного спектра. У роботі показано, що батьківське ставлення є складною багатовимірною психологічною системою, яка формується в умовах хронічного стресу та опосередковується специфічними механізмами психологічного захисту, що можуть виконувати як адаптивні, так і дезадаптивні функції.

У сучасних соціокультурних умовах проблема психологічного здоров'я та розвитку дітей із порушеннями психічного розвитку набуває особливої наукової та практичної значущості. Серед таких порушень розлади аутистичного спектра (РАС) займають одне з провідних місць у зв'язку з їх поширеністю, первазивним характером і багатовимірним впливом на психічний розвиток дитини та функціонування сім'ї загалом. РАС характеризуються стійкими труднощами соціальної взаємодії, комунікації, емоційної регуляції та поведінкової адаптації, що зумовлює тривале психоемоційне навантаження на батьків.

Народження та виховання дитини з розладом аутистичного спектра є для батьків потужним і тривалим стресогенним чинником, який впливає на систему сімейних взаємин, трансформує батьківські уявлення, очікування, життєві плани та ідентичність. У цій ситуації батьківське ставлення до дитини формується в умовах хронічного стресу, емоційної напруги та необхідності адаптації до нової

реальності, що актуалізує використання різноманітних психологічних захисних механізмів, які відіграють важливу роль у збереженні внутрішньої рівноваги особистості, виконуючи адаптивну функцію зниження тривоги та стабілізації емоційного стану. Водночас у ситуації тривалого стресу вони можуть набувати ригідного, дезадаптивного характеру, спотворювати сприйняття реальності, ускладнювати прийняття діагнозу дитини та формування адекватного, приймаючого батьківського ставлення. Наявність таких захистів може зумовлювати емоційне відкидання, гіперопіку, надконтроль або ж уникання взаємодії з дитиною, що негативно впливає як на психологічний стан батьків, так і на розвиток дитини з РАС.

Дисертаційне дослідження виконувалось у межах планових наукових досліджень лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати «Самодетермінація психологічного благополуччя особистості» (2019-2021 рр.; номер держреєстрації – 0119U002172) та «Психологічні технології сприяння позитивному психічному здоров'ю особистості» (2022-2024 рр.; номер держреєстрації – 0122U000305).

Мета дослідження: виявити типи захисних механізмів батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра та розробити на цій основі рекомендації щодо формування продуктивних копінг-стратегій поведінки батьків у системі психологічного супроводу та корекційної роботи з дитиною.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз та узагальнення основних теоретико-методологічних підходів до розуміння психологічних факторів батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра, сутності психологічних захистів та особливостей виховання таких дітей.

2. Обґрунтувати методичне забезпечення дослідження особливостей захисних механізмів батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра.

3. Виявити основні типи батьківського ставлення до дітей з аутистичними розладами, їх структурні компоненти та зв'язок з особистісними якостями батьків.

4. Розробити програму формування продуктивних копінг-стратегій поведінки батьків, спрямованих на комплексну корекцію проявів хвороби і соціалізацію дітей, та рекомендації щодо психологічного супроводу сімей, що виховують дітей з РАС.

Об'єкт дослідження — особистісні особливості батьків дітей з розладами аутистичного спектра.

Предмет дослідження — типи механізмів психологічного захисту батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дисертаційного дослідження в роботі було використано комплекс методів дослідження, а саме: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблем психологічних захистів, батьківського ставлення, копінг-стратегій і психології розладів аутистичного спектра); *емпіричні*: тестування; *методи обробки та*

інтерпретації емпіричних даних (описова статистика, кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між психологічними захистами, копінг-стратегіями та показниками батьківського ставлення; факторний та регресійний аналіз з метою визначення латентної структури досліджуваних психологічних характеристик; методи порівняльного аналізу для встановлення статистично значущих відмінностей між групами).

У емпіричному дослідженні були використані такі психодіагностичні методики: опитувальник «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика - Г. Келлермана - Х. Конте (Life Style Index); Вісбаденський опитувальник з позитивної психотерапії та сімейної терапії Н. Пезешкіана (WIPPF) (адаптований Л. Сердюк та С. Отенко); опитувальник «Копінг-стратегії» Р. Лазаруса; авторський опитувальник на вивчення батьківського ставлення до дітей з РАС.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають:

1. Положення психодинамічного та позитивного підходу, у рамках яких психологічні захисти розглядаються як несвідомі механізми регуляції внутрішньої напруги, спрямовані на збереження цілісності «Я» батьків у ситуації травматичного або тривалого стресового досвіду до функціонування особистості (Н. Пезешкіан), оптимального функціонування особистості (Н. Мак-Вільямс; Г. Келлерман, Х.Р. Конт; Р. Лазарус, С. Фолкман; А. Фрейд; Р. Плутчик, М. Селігман; М. Чиксентмігаї та ін.), салютогенезу (А. Антоновські), самодетермінації психологічного здоров'я особистості (Л. Сердюк, О. Чиханцова);

2. Теорії стресу, копіngu та самореалізації особистості, згідно з якими виховання дитини з розладами аутистичного спектра розглядається як хронічна стресова ситуація, що потребує мобілізації психологічних ресурсів та використання різних стратегій подолання (А. Бандура, М. Кляйн, Л. Карамушка, О. Кокун, О. Купреєва, А. Маслоу, Р. Мей, Р. Плутчик, К. Ріфф, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, Е. Шостром та ін.);

3. Суб'єктний, гуманістичний та особистісно-орієнтований підходи, у межах яких батьківське ставлення розглядається як потенційний ресурс розвитку як дитини, так і самих батьків, а психологічна допомога спрямовується на підвищення рівня усвідомленості, прийняття та особистісної зрілості (Г. Балл, О. Бондаренко, М. Боришевський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Ю. Швалб та ін.) та концепція особистісних смислів та життєтворчості (М. Смульсон, Н. Чепелева та ін.).

5. Положення теорій психологічного благополуччя особистості (Е. Десі, К. Петерсон, Р. Раян, К. Ріфф, М. Селігман, М. Чиксентмігаї та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше*: здійснено цілісне теоретико-емпіричне дослідження психологічних захистів батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра як самостійного психологічного феномена, що формується в умовах хронічного сімейного стресу; виявлено особливості захисних механізмів розладами аутистичного спектра та зміст психологічних захистів батьківського ставлення до дітей, показано їхню роль у взаємодії з дитиною; емпірично встановлено типи

батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра залежно від домінуючих механізмів психологічного захисту та особливостей копінг-поведінки; визначено специфіку взаємозв'язків між психологічними захистами, копінг-стратегіями та характеристиками батьківського ставлення, що дозволило розкрити психологічні механізми адаптації батьків до ситуації виховання дитини з РАС; встановлено взаємозв'язок захисних механізмів з особистісними особливостями батьків, їх роль і значення в ставленні до дитини та особливостей її виховання; розроблено та науково обґрунтовано програму психологічної корекції, спрямовану на трансформацію дезадаптивних психологічних захистів батьків і формування більш конструктивного, приймаючого батьківського ставлення до дитини з РАС. *Удосконалено:* наукові уявлення про роль психологічних захистів у структурі батьківського ставлення, зокрема в контексті сімей, що виховують дітей з розладами аутистичного спектра; підходи до психологічного аналізу батьківського ставлення шляхом інтеграції психодинамічного, стресово-копінгового та системного підходів; критерії психологічної діагностики особливостей батьківського ставлення до дітей з РАС з урахуванням інтенсивності та спрямованості захисних механізмів. *Набули подальшого розвитку:* положення сімейної та клінічної психології щодо психологічних чинників адаптації батьків до виховання дитини з порушеннями психічного розвитку; уявлення про копінг-стратегії батьків дітей з РАС як чинник модифікації психологічних захистів і ресурсу оптимізації батьківсько-дитячих взаємин; концептуальні підходи до психологічного супроводу сімей, що виховують дітей з розладами аутистичного спектра, у напрямі підвищення психологічної компетентності та емоційної стійкості батьків.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні та уточненні наукових уявлень про психологічні захисти як складову регулятивної системи особистості батьків, що виховують дітей з розладами аутистичного спектра. Результати дослідження доповнюють теорію психологічних захистів, дитячо-батьківських взаємин і адаптаційних процесів в умовах хронічного стресу, розширюючи розуміння їхньої ролі у формуванні стилів батьківського ставлення та виховання.

Практичне значення дослідження полягає у розробці авторського опитувальника вивчення батьківського ставлення до дітей з РАС та комплексної програми формування продуктивних копінг-стратегій поведінки батьків, спрямованих на комплексну корекцію проявів хвороби і соціалізацію дітей, а також у можливості використання отриманих результатів у роботі практичних психологів, психотерапевтів, фахівців інклюзивної освіти та центрів психологічної допомоги сім'ям. Результати дисертаційного дослідження та програма комплексної психологічної корекції можуть бути застосовані для: психологічного супроводу батьків дітей з РАС; формування продуктивних копінг-стратегій поведінки батьків; профілактики ригідних і неадаптивних форм батьківського ставлення; підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи з дитиною, спрямованої на системну корекцію проявів хвороби та соціалізацію дітей.

Оцінка структури та обсягу дисертації, її мови та стилю. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 187 найменувань, з них 108 – іноземною мовою.

Робота містить 32 таблиці на 24 сторінках, 8 рисунків на 3 сторінках та 12 додатків на 25 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 192 сторінках, загальний обсяг роботи – 220 сторінок.

Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалів досліджень, наукових положень, висновків відповідає стилю науково-дослідної літератури, написано кваліфіковано та грамотно. За структурою, стилем викладання та оформленням відповідає вимогам постанови КМУ «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки.

Дотримання академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності в матеріалах дисертації та наукових публікаціях не виявлено. Дисертація перевірена за допомогою програми «StrikePlagiarism» з використанням колекцій відкритих інтернет-джерел та баз даних Державної науково-технічної бібліотеки України, що дає можливість зробити висновок, що дисертаційна робота Сторожука Олександра Михайловича є результатом самостійних досліджень, оригінальна і не містить елементів академічного плагіату. Використані ідеї, результати та тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідались на засіданнях лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (2019-2025 рр.) та на міжнародних й всеукраїнських науково-практичних заходах в Україні: Всеукраїнська наукова конференція «Костюківські читання», присвячена 125-річчю від дня народження Г. С. Костюка (23 квітня 2025 р., Київ); VII Міжнародна науково-практична конференція «Психологічні координати розвитку особистості: реалії і перспективи» (21-22 травня 2025 р., Полтава); XIX науково-практичний семінар «Розвиток і саморозвиток обдарованої особистості в складній життєвій ситуації» (15 травня 2025 р., Київ); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я» (16 листопада 2023 р., м. Київ); The 10 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”(May 25-27, 2022, Vancouver, Canada); Міжнародній науково-практичній конференції «Допомога людині в турбулентних обставинах: досвід міжнародного проєкту» (9

вересня 2021 р., м.Київ). Результати дослідження впроваджено в практику діяльності Медичного центру «Development Clinic» (довідка про впровадження № 6 від 04.02.2025 р.), Центру Позитивної та Транскультуральної Психотерапії «Терра-баланс» (довідка про впровадження № 9 від 11.02.2025 р.).

Отриманні результати дисертаційного дослідження повністю опубліковані в 7 наукових працях, серед них: 3 статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 3 статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 1 стаття в інших періодичних виданнях та збірниках матеріалів наукових конференцій (в т. ч. міжнародних).

У наведених публікаціях в повному обсязі викладено основні положення та результати теоретичного та емпіричного дослідження О.М. Сторожука. У співавторстві опубліковано одну статтю, авторський внесок в якій складає 50%. У дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам зазначених публікацій, не використовувались.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Сторожук О.М. (2018). Теоретичний аналіз проблеми особливостей батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Том. VI, Психологія обдарованості, Вип. 14, 403–412. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i14/49.pdf>
2. Сторожук О.М. Клініко-психологічні особливості дітей з розладами аутистичного спектра. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Том. IX, Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія, Вип. 12, 550–556. URL: <http://apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i12/54.pdf>
3. Сторожук О.М. Особливості дитячо-батьківських взаємин у сім'ях, що виховують дітей з розладами аутистичного спектра. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Том. V. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія, Вип. 19, 237-245. URL: <http://apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i19/22.pdf>

Статті у наукових вітчизняних періодичних виданнях, затверджених МОН України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

4. Сердюк Л.З., Сторожук О.М. (2025). Захисні стратегії батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра. *Habitus. Вип. 73, 358–364.* <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.63>
5. Сторожук О.М. (2025). Формування продуктивних копінг-стратегій поведінки батьків дітей з розладами аутистичного спектра. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: збірник наукових праць, № 3 (68), Том 2, 327–340. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2025-68-3-2-327-340>
6. Сторожук, О. (2022). Особливості психологічних захистів батьків дітей з аутистичними розладами. *Психологічний часопис, 8(5), 31–38.* <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.5.3>

Публікації в інших виданнях та збірниках матеріалів наукових конференцій

7. Сторожук О. М. (2022). Концепції розуміння психологічних захистів батьків, які мають дітей з розладами аутистичного спектра. *The 10 th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"* (May 25-27, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 639-645. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-innovations-and-prospects-of-world-science-25-27-maya-2022-goda-vankuver-kanada-arhiv/>

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації Сторожука О.М.

«За» – 8.

«Проти» – немає.

«Утримались» – немає.

У результаті попередньої експертизи дисертації Сторожука Олександра Михайловича «Захисні механізми батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра», і повноти публікації основних результатів дослідження

Загальний висновок щодо відповідності дисертації нормативним положенням.

1. Дисертаційна робота на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки Сторожука Олександра Михайловича, «Захисні механізми батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра» виконана на високому науково-методологічному рівні, за актуальною темою, за обсягом виконаного дослідження та отриманих результатів, достовірністю висновків та положень, науковою новизною, теоретичним та практичним значенням результатів повністю відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р., №44 (зі змінами), а також вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Виходячи із вищезазначеного, Сторожук Олександр Михайлович, заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 053 – Психологія.

2. Дисертація відповідає спеціальності 053 «Психологія», галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

3. Наукові праці Сторожука Олександра Михайловича, опубліковані за результатами дисертаційної роботи, за кількістю та якістю відповідають п.п. 8-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р., №44 (зі змінами).

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Сторожука Олександра Михайловича «Захисні механізми батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра»**.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Сторожука Олександра Михайловича відповідає спеціальності 053 – Психологія у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки та вимогам **Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, п.п. **6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502).

3. Рекомендувати дисертацію Сторожука Олександра Михайловича на тему: «Захисні механізми батьківського ставлення до дітей з розладами аутистичного спектра» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 053 – Психологія у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Головуюча на засіданні
доктор психол. наук,
старший дослідник, доцент

Олена ЧИХАНЦОВА

Секретар засідання
кандидат психол. наук

Ірина ЯВОРСЬКА-ВЕТРОВА

